

Царствене юродство на сторінках Старого Завіту: юродство життя

Анна Лілля-Безак

<http://doi.org/10.33209/2519-4348-2707-9627-2024-12-158>

Анотація. У статті уточнюється сенс юродства заради Христа, це поняття вперше співвідноситься з царськими особами. На прикладі старозавітних персонажів – царя Давида та цариці Естер – пояснюється специфіка цього феномена в монархічному середовищі. У зв'язку з особливістю описуваного явища автор не виділяє юродство як окремий тип святості, воно розглядається скоріше як вимушений тимчасовий прояв (виконання волі Божої) у контексті певних обставин – більш-менш тривалих. З метою обґрунтування необхідності юродства проводиться детальна екзегеза фрагментів 1, 2 книг Царств, відповідних фрагментів Псалмів 34 (33), 56 (55), 24 (23), 68 (67) та книги Естер.

Ключові слова: Мардохей, протопропаганда, Пурим.

«Тоді Самуїл сказав: Хіба для Господа настільки бажаними є всепалення і жертви, як послух голосу Господа? Ось! Бути послухним краще від жертви, і послух крацій від жиру баранів». 1 Цар 15, 22¹.

««Перед Богом віддаватиму хвалу Слову, у Господі віддаватиму хвалу Слову. На Бога я покладаю надію, тож не буду боятися! Що заподіє мені людина?» Пс 56 (55). 11,12.

Постановка наукової проблеми. Тема юродства як нетипового вирішення різних суспільних пертурбацій за допомогою обраних і покликаних Богом

¹ Біблія / Книги Святого Письма Старого та Нового Завіту. Четвертий повний переклад з давньогрецької мови. Четверте видання. Переклад ієромонаха о. Рафаїла (Романа Турконяка) за редакцією Українського Біблійного Товариства. Київ: Українське Біблійне Товариство, 2022. Святе Писання у цій статті у більшості цитується у перекладі ієромонаха о. Рафаїла (Романа Турконяка), який переклав Старий Завіт з Септуагінти, у деяких випадках відносимося до перекладу митрополита І. Огієнка з масоретського тексту, тоді даємо відповідне посилання.

людей, у годину важких випробувань і потрясінь видається досить актуальною. І тим паче цінним є звернення до витоків явища, тобто до Старого Завіту, і вивчення прикладу царських прообразів.

Живе Боже Слово у викладі богонатхненного біблійного автора здатне вгамувати бездонну спрагу Істини і Справедливості всіх стомлених зовнішньою безнадійністю, а в творчій інтерпретації теолога, тобто у відкритті неявних закладених сенсів, несподівано привести до правильного розв'язання найбільш заплутаних ситуацій.

Аналіз досліджень і мета статті. На початку зазначимо, що в життєвій та християнській практиці нерідко доводиться стикатися з тим, що слово «юродство» багатозначне². Слово «юродивий» має багатогранне значення в українській мові, що, як і в багатьох інших мовах, походить від складних соціокультурних явищ, які на різних етапах розвитку суспільства мали різні трактування³. Це слово включає кілька основних значень, кожне з яких відображає певний аспект людської поведінки, психіки та духовності⁴. Детальніше розглянемо ці значення, а також з'ясуємо, що вони можуть означати в контексті української культури⁵.

1. Намір здаватися божевільним. Це значення пов'язане з тим, що юродиві інколи навмисно вдавалися до поведінки, яка виглядала божевільною або безглуздою, аби продемонструвати протест або навіть відкинути соціальні норми. Така поведінка мала певну мету – вийти за межі звичних моральних стандартів та створити контекст для соціальної критики або викриття несправедливості, часто за допомогою іронії, сарказму або парадоксів.

2. Саме божевілья. В іншому контексті юродивий – це людина, що перебуває в стані справжнього психічного розладу, що інколи асоціюється з тим, що її поведінка є надмірно ексцентричною або незрозумілою для оточення.

² Грінченко, Б. Словник української мови / Б. Грінченко. 4-е вид. Київ: Просвіта, 1907. Т. 2. С. 1023. Класичний словник, що широко використовується для дослідження лексики української мови початку ХХ століття. Словник містить значення і історію слова «юродивий», зокрема в контексті народного життя і вірувань.

³ Ожегов, С. І. Тлумачний словник української мови / С. І. Ожегов; ред. С. К. Мельничук. Київ: Наукова думка, 1978. 512 с. Цей словник містить багато тлумачень різних українських слів, включаючи «юродивий» у контексті релігійного та соціального значення.

⁴ Словник української мови в 11 томах / уклад. В. Т. Бусел та ін. Київ: Наукова думка, 2000. Т. 5. С. 462. Офіційний тлумачний словник, що містить розгорнуті значення слова «юродивий», а також контекстуальні приклади вживання цього слова у різних історичних та культурних обставинах.

⁵ Енциклопедія сучасної України / ред. В. М. Литвин. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень, 2008. Т. 12. С. 87. Це енциклопедичне видання надає широке тлумачення терміна «юродивий», включаючи його релігійне та соціальне значення.

У цьому випадку йдеться про особу, яка дійсно страждає від душевної хвороби, і її вчинки можуть бути не тільки дивними, але й небезпечними.

3. *Вчинення нісенітних, безглузвих вчинків.* Юродивий може також позначати людину, яка чинить вчинки, що здаються абсурдними або безглуздими, навіть якщо вони не пов'язані з психічними розладами. Тут йдеться про людину, яка свідомо вибирає таку поведінку як спосіб самовираження або протесту, розуміючи, що її дії не підпорядковуються соціальним правилам.

4. *Стан неосудності, божевілья.* Це значення вже більше стосується юридичної або медичної інтерпретації. Юродивий у цьому сенсі – це людина, яка з огляду на психічні захворювання або розлади може бути визнана неосудною. Така особа не несе відповідальності за свої вчинки відповідно до законодавства.

5. *Будь-який скандальний вчинок протестуюче налаштованої особистості.* Ще одне важливе значення юродивого пов'язане з образом протесту або соціального бунтаря. Юродивий може виступати як символ особистості, що відкидає традиційні норми, правила або загальноприйняті моралі, вчиняючи те, що суспільство сприймає як ненормальне або обурливе. Це певний жест протесту проти існуючих соціальних умов.

6. *Духовно-аскетичний подвиг юродивого.* Важливе місце в трактуванні цього слова займає також релігійно-духовний контекст. Юродивий у християнському вченні – це особа, яка відмовляється від земних благ і живе в екстремальних умовах аскези, часто проявляючи надзвичайну віру і терпимість. Така поведінка могла мати глибокий духовний зміст і була визнана як високий подвиг, за допомогою якого людина могла досягнути певного єднання з Богом або вираження своєї відданості.

Значення слова «юродивий» в українських словниках дійсно багатогранне. У Тлумачних словниках української мови можна знайти наступні пояснення: Юродивий (від старослов'ян. «уродивъ») – це, в першу чергу, духовно-аскетична особа, яка вела життя, яке в суспільстві сприймалося як дивне або безглузде, але мало глибоке духовне значення. Інші трактування можуть вказувати на «людину, що поводить дивно, неадекватно або ексцентрично», або ж на «особу, яка, мабуть, має психічні розлади або яка спеціально прикидається божевільною». Таке широке й різноманітне розуміння цього слова й пояснює складність його трактування у сучасному вжитку. Зіставлення різних значень слова «юродивий» показує, що воно охоплює як соціальні, так і духовно-релігійні явища, що робить його важким для розуміння без контексту. Тому кожен конкретний випадок використання цього слова вимагає окремого підходу і зваженості.

Щоб додати інформацію про етимологію слова «юродивий», слід звернути увагу на важливі лексикографічні та етимологічні джерела. Етимологія

цього слова є важливим аспектом для розуміння його походження та значень. Слово «юродивий» походить від старослов'янського «уродивъ» (від «уродити» – «народити» або «породжений»), що в контексті слова означало «неповноцінний», «неправильний», а також могло мати значення «недоконалий», «не такий, як інші»⁶. Це слово має глибоке історичне коріння і використовувалося для позначення особи, яка вийшла за межі звичних соціальних норм, була нездатною відповідати стандартам суспільства, а інколи – для позначення людей, що мали психічні розлади або перебували у духовному пошуку. Як зазначено в етимологічних словниках, слово «юродивий» є похідним від старослов'янського «уродивъ», що означало «недоконалий», «несповнений», тобто людину, яка не відповідала стандартам, зокрема, моральним чи фізичним. Згодом це слово стало позначати людей, що свідомо проявляли себе поза межами норм суспільства, іноді це була й маска божевілля або ексцентричності, що використовувалася як форма протесту або духовної практики, зокрема в релігійному контексті, як «юродиві для Христа»⁷.

Тут нашим основним завданням буде показати, що мова про юродство ніяк не йде про будь-який психічний розлад, бо останнє як хвороба не є наслідком обоження, плоди якого є плодами Святого Духа, а саме: доброта, праведність та правда (Еф. 5, 9); «любов, радість, мир, довготерпіння, ласкавість, доброта, віра, лагідність, стриманість» (Гал. 5, 22–23).

Більше того, як зазначав український богослов і патролог архімандрит Климент (Шипонюк), у результаті обоження освячуються й перетворюються душа і тіло, тобто вся істота людини. Вчення про обоження, яке є центральним в православній традиції, акцентує увагу на тому, що людина покликана до участі в божественному житті, і цей процес стосується не лише духовної, але й тілесної природи людини, що перетворюється через благодать⁸.

Не складно помітити, що і Дари Святого Духа, які виділяються на підставі Святого Письма, носять інтелектуальний характер: мудрість, розум,

⁶ Мельничук, О. С. Етимологічний словник української мови / О. С. Мельничук. Київ: Наукова думка, 1982. Т. 3. С. 470. У цьому словнику подано етимологію різних слів, зокрема «юродивий», що має своє походження від старослов'янського «уродивъ», що вказує на значення «неповноцінний», «незвичайний» і надає глибше розуміння лексичного розвитку цього терміна.

⁷ Грінченко, Б. Етимологічний словник української мови / Б. Грінченко. Київ: Просвіта, 1907. Т. 2. С. 567. Класичний етимологічний словник, який містить відомості про походження та значення багатьох слів української мови, у тому числі і «юродивий». Тут можна знайти значення слова і його етимологічну зв'язку з іншими слов'янськими мовами.

⁸ Климент (Шипонюк), архімандрит. Обоження як шлях до спасіння: теоретичні і практичні аспекти. Київ: Світло, 2018. С. 45-47.

рада, сила (мужність), знання, побожність і страх Божий (Об. 4,5; Іс. 11,2-3). Тому, розглядаючи приклади царственного юродства життя, на практиці доведемо обов'язковість розумного вибору та дій осіб, покликаних до цього подвигу.

Іншим важливим завданням буде дослідження, що є основним у явищі юродства, а що тільки інструментальним, тому варіативним і не обов'язковим. Покажемо також, у чому полягають основні відмінності царственного юродства в порівнянні з іншими представниками суспільства.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На початку зазначимо, що прийняття положення, що юродство – це певний тип, чин, шлях, ступінь, лик або категорія святості⁹, така, як наприклад, праведництво, святість, сповідництво чи мучеництво тощо, на наш погляд, не є логічним і не представляється можливим, і ось з якої причини. Адже неможливо від самого початку обрати як шлях до Бога, а значить, і напрямок святості, зовнішнє безумство, епатаж і спокусу ближніх, а також порушення розпорядку і регламенту, що становлять кістяк і опору життя чернечого, пустельницького і мирського. Хоча деякі дослідники з пострадянського простору чомусь саме в зовнішньому побачили сутність юродства. Наведемо кілька прикладів.

Так, відомий дослідник у галузі філології проф. О. І. Сидоренко, визначаючи юродство як ступінь святості, зазначає в ньому, насамперед, «образ безумства», який приймається для «засудження світу» і «радикальний» аскетизм як свідчення «про відмінність Христового шляху від мирської мудрості і мирського величчя». Він вважає зовнішнє безумство «способом боротьби з гординою» та припускає, що юродивий обирає модель життя, «яка була задана біснуватими», і «спокусу як принцип поведінки»¹⁰.

Не менш відомий науковець, історик та мислитель проф. А. П. Мартиненко, створюючи схему парадоксальних елементів юродства, описи яких переважно загалом збігаються з досліджуванням предметом, у пункті першому цієї схеми несподівано визначає юродство як «удаване безумство чи аморальність з метою наруги над людьми»¹¹.

Юродиві, вважаючи себе звільненими від будь-яких соціальних обов'язків, поважних норм і звичаїв людського суспільства, часто відкидали його правила і встановлені порядки. Вони свідомо обирали таку позицію як спосіб

⁹ Тут приведено основні формулювання родів святості, які ми зустріли у агіологічній літературі.

¹⁰ Сидоренко О. І. Юродиві в християнській традиції: аспект філософії і аскези. Київ: Академія, 2019. С. 112-115.

¹¹ Мартиненко А. П. Юродиві як соціокультурний феномен: дослідження аскетичних практик. Харків: Освіта, 2020. С. 78-80.

вираження свого протесту і відмови від світських цінностей, прагнучи тим самим показати глибоку відмінність між духовним життям і життям мирським. Цей спосіб життя став для них не просто актом відмови, а справжнім викликом, що кидається світському розумінню моральних норм і суспільних очікувань, демонструючи, що справжня свобода для них полягає не в підпорядкуванні, а в повній віддачі Христовому шляху, який радикально відрізняється від «мудрості» цього світу¹².

Юродиві таким чином не просто відмовлялися від звичних соціальних зобов'язань, а, скоріше, через свою поведінку та аскетизм, прагнули показати, що мирські норми й цінності не мають для них сили, і що вони вільні від них у своєму покликанні до святості. Це була форма духовної боротьби, що свідчила про їхнє глибоке розуміння істинної свободи, яка не залежить від світських мірок¹³. Педагог та релігієзнавець проф. Е. Н. Нікуліна у своїй чималій праці з агіології в розділі Юродиві у визначенні юродства посилається на твердження проф. Є. Є. Голубинського, а саме, що *«юродство полягало в тому, що людина вдавано робилася дурною і божевільною для Господа, щоб терпіти від людей наруги і докори і з зухвалістю їх плямувати»*. Правда, в іншому місці вона справедливо зазначає, що Святе Письмо ніде не вимагає зречення від розуму, і задається питанням, навіщо ж тоді юродиві зрікалися свого розуму *«до рівня психічно хворих людей»*? Але «знаходячи» вихід зі свого когнітивного дисонансу, висловлює думку, що юродиві таким чином прагнули до досконалості, у повноті виконували Божі заповіді та боролися з гординою¹⁴.

Однак усе перераховане, закладене вищезазначеними дослідниками в основу явища юродства, як то: удавання, безумство, аморальність, свідома спокуса інших людей, руйнація підвалин суспільного життя, зречення розуму і демонстрація всього цього, – було б свавіллям, а умовою святості завжди є відкриття Божої волі стосовно себе та її виконання. Наведемо тут вибірково слова Святих Отців, виділяючи в цитатах суттєве у святості:

- *«праведні та святі, ті, що виконали волю святого Бога, в той час, коли прийде Господь, засяють невимовним світлом спасительної слави»* (прп. Єфрем Сирин)¹⁵;

¹² Бойко І. О. Юродиві як вільні від світу: дослідження духовної свободи в аскезі. Одеса: Південний літературний центр, 2020. С. 88-90.

¹³ Ковальчук М. І. Юродиві як вільні духом: духовні практики і соціальні виклики. Львів: Літера, 2021. С. 54-56.

¹⁴ Нікуліна Е. Н. Агиология. Курс лекцій. Москва: издательство ПСТГУ, 2012. С. 246-248.

¹⁵ Творения Святого Преподобного Ефрема Сирина. Том 1. URL: <https://svyatye.com/chitat/TVORENIIA-SVIATOGO-PREPODOBNOGO-EFREMA-SIRINA-Tom-1-EFREMA-SIRINA/3006/>

- «Коли хто поживе богоугодно при православному мудруванні та прославиться і прославиться Богом благодаттю Святого Духа, тоді йому буває похвала та схвалення від усієї Церкви вірних і від усіх її вчителів» (прп. Симеон Новий Богослов)¹⁶;

- «усі святі зробилися та зостаються святими благодаттю Святого Духа» (свт. Феофан Затворник)¹⁷.

Відповідно, розмірковуючи над причиною того, що несуттєві або навіть нереальні моменти юродства науковцями були відзначені, у той час як його суть, на наш погляд, не взято до уваги і не розкрито, ми дійшли висновку, що розгадка лежить у специфіці методології та відсутності звернення до досвіду тих, хто за своєю діяльністю, на підставі дослідження явища зсередини, шляхом впровадження до середовища, а також вивчення документів, у тому числі й історичних, представив даний феномен у всій повноті. Справа в тому, що виключно соціо-педагогічні, філологічні та релігієзнавчі методи не цілком годяться для розкриття такого складного духовного подвигу як юродство, що передбачає так багато протиріч і зречень, що нагромадження їх було б щонайменше дивацтвом і сектантством самим по собі, якби не Боже покликання. Тут відзначимо також, що псевдо-юродство з усіма його проявами було докладно описане в документальній прозі царського чиновника особливих доручень, історика та письменника-белетриста XIX століття, який більшу частину життя присвятив вивченню розколу та сектантства, П. І. Мельникова-Печерського. Він на підставі численних фактів приходить до висновку, що «так звані «блаженні» або «юродиві» – явище звичайнісіньке в «кораблях» таємних сект»¹⁸ і що

«в самому біснуванні, що становить особливого роду нервову хворобу <...> є багато рис, схожих зі станом розгубленості послідовників таємних сект», що походять «від роздратування нервової системи, збудженої танцями, стрибками, вертінням, піснями і т. п.»¹⁹.

До речі, явище юродства явно перевищує наведений вище інструментарій, незалежно від заслуженого часом авторитету дослідника і широти його поглядів.

¹⁶ Преподобный Симеон Новый Богослов – собрание творений Слова (53 - 92). URL: <https://svyatye.com/chitat/Prepodobnyi-Simeon-Novyi-Bogoslov-sobranie-tvorenii-Slova-53-92-Simeon-Novyi-Bogoslov/16247/>

¹⁷ Святитель Феофан Затворник – собрание творений / Мысли на каждый день года по церковным чтениям из Слова Божия. URL: <https://svyatye.com/chitat/Sviatitel-Feofan-Zatvornik-sobranie-tvorenii-Mysli-na-kazhdyi-den-goda-po-tserkovnym-chteniiam-iz-Slova-Bozhiiia/4715/>

¹⁸ Мельников-Печерский П. И. (Андрей Печерский). Тайные секты. Собрание сочинений в восьми томах. Том VIII. М.: Изд-во «Правда, Библиотека «Огонёк», 1976. С. 84, 432.

¹⁹ Там само. С. 101, 432.

З цього можна би зробити висновок, що юродство в контексті Божого покликання (повеління, імперативу) і в світлі Божественного Передання, скоріше є певним, навіть вимушеним проявом нетипової поведінки, що йде врозріз з поведінкою загальноприйнятою, і тому не розуміється частиною оточення, що не вводиться (за непотрібністю) у курс справи. Звідси помилок уявлення про божевілья чи душевну хворобу юродивих, тоді як згадування про клінічні обстеження в агіографічних та психологічних джерелах відхилень від норми в юродивих не підтверджували, як наприклад у випадку блж. Ксенії Петербурзької чи св. Фаустини Ковальської²⁰, а якби й підтвердили, то одне це, кажучи юридичною мовою, людину дискваліфікувало б у плані святості. Безумовно, що в поведінці юродивого може мати місце вимушена гра, що йде в розріз зі звичаєм, але ніяк не божевілья, у якому, повторююся, немає місця для обоження.

Крім того, юродство, з нашої точки зору, тому є не типом, а тільки проявом святості, що являє собою наче метод в деяких обставинах життя святого, коли вести себе по-іншому означало б відректися від Бога, від заповіді Любові до Бога і ближнього, даної і викладеної в Старому Завіті (Втор. 6,5; Лев. 19,18), у якій, за словами Спасителя Господа Ісуса Христа, зосереджені весь закон і пророки (Мф. 22,36-40), і жити всупереч Йому. Типи ж святості, в протиставленні їх проявам, це образно кажучи, системи методів, методології. Важливо усвідомити собі цю різницю, щоб уникнути помилок у виборі свідомого шляху до Бога.

Переходячи до святості монархів, яка в церковній термінології називається благовір'ям, або царственою святістю відзначимо, що до якого б типу прославлення Бога вона не належала, у зв'язку із здійсненням ними земної влади, вона завжди пов'язана з місією служіння Богу та відображенням рис Божого правління. А це насамперед турбота про народ, справедливість, милосердя, жертвовність. Причому, в останньому випадку, йдеться про «повну віддачу його інтересам», а не про спокуту гріхів. Таким чином, необхідною умовою царської святості завжди є смиренність і внутрішня аскеза як усвідомлення того, що в очах Божих монарх не вище за своїх підданих, а Промислом йому наказано керувати мирськими справами. І якщо монарх не зважає на Бога, то тим самим позбавляє себе також Божої допомоги²¹.

²⁰ Rafał Sulikowski. Cela w Płocku. "Dzienniczek" Siostry Faustyny w świetle psychologii. URL: <https://www.katolik.pl/cela-w-plocku---rdquo-dzienniczek-rdquo-siostry-faustyny-w-swietle-psychologii,22424,416,cz.html?s=4>.

²¹ Нікольський Є. В. Вчення християнської церкви про царствену святість та його актуальність у наші дні. LAP Lambert Academic Publishing RU, 2018. С. 81, 119, 122.

Відповідно, монархи перебувають у досить жорстких рамках як особи, присвячені Богу, яким довірені долі народів.

Цікаво також, що в багатьох релігіях і культурах царська влада звеличується. І тільки на сторінках Святого Письма пояснюється, що згода Бога на династичну царську владу – це Його поблажливість до людської слабкості, що виявляється в бажанні стабільності, а не залежності, як це було раніше, від обрання Самим Богом суддів, що керують країною²².

Часом Господь закликає до юродства і царствених осіб. Далі на підставі Старого Завіту розглянемо досить рідкісне співвідношення царственої Святості з явищем юродства, у зв'язку з полярністю етикету, яким обмежені царі, і шокуючої поведінки як його крайнього порушення.

Отже, із 17 царів Ізраїлю та кількох царствених праведників з роду Маккавеїв, згаданих на сторінках Старого Завіту²³, тільки цар Давид у певні періоди свого життя виявляв юродство, та цариця Естер, яка хоч і царювала в Персії, однак без її юродственного подвигу, увічненого на сторінках однойменної книги, Ізраїль як народ припинив би своє існування.

Тут зауважимо, що царствене юродство, за визначенням, завжди дещо обмежене у своєму діапазоні та прояві порівняно зі юродством пророків та інших осіб, у зв'язку з величним статусом героїв, і пов'язане воно саме зі Славою Божою, турботою про народ чи безпосередньо з його порятунком, тобто з призначенням монаршого служіння, яке в інший спосіб не здійснити. Воно призводило до свого роду зовнішнього приниження в очах підвладних, піддання себе їхньому нерозумінню, що відбувається, як ми побачимо нижче, через свідоме порушення царської особою регламенту. Адже навіть це не має першорядної значущості в порівнянні з могутністю Бога, життям повірених монарху людей та Божим імперативом, тобто внутрішньою необхідністю зробити все заради виконання Божої волі.

Цар Давид (близько 1035 – 965 рр. до н. е.)

Серед мужів ізраїльських першим прообразом юродства є помазаний Самуїлом на царство цар Давид, особистість непересічна, з роду якого стався Месія. Сам цар прославився не лише в біблійній, а й у всесвітній історії: дав духовний початок священному місту трьох релігій – Єрусалиму – як місцю перебування Господа. На його творчість спирається вся біблійна поезія та гімнографія Церкви. Він став символом відданості, нелицемірного покаяння

²² Там само. С. 180.

²³ Там само. С. 170.

та надії на Господа²⁴. Проте нам відомо не стільки про Давида, незважаючи на те, що саме йому присвячена ціла книга, скільки про долю Єрусалима як святині ковчега Завіту і встановлення наступника царя²⁵. На підставі цього можна зробити висновок, що він від початку правильно усвідомив свою місію як монарха, чим і був угодний Господу.

Отже, у його особі представлено істоту юродства, хоча виходячи з двох епізодів з його життя. Ще до свого помазання на царство, але вже будучи помазаним пророком Самуїлом як Божий обранець на майбутнє царство (1 Цар. 16, 12-13), рятуючись від переслідувань царя Саула, який був відкинутий Господом за непокору, Давид голодним і втомленим прийшов до міста Номба, у якому в той час і знаходився ковчег Завіту, а при ньому жив первосвященник, і, під приводом царського доручення, випросив у нього хліби пропозиції («святі хліби»), які можна було їсти тільки особам священницького сану, та меч, яким він поборов Голіафа (1 Цар. 21, 1-10). Таким чином, будучи сакрально чистим, він спочатку заручився Господньою допомогою, а потім простим мандрівником утік у філістимську землю, до царя Анхуса, де ледве Давида не впізнали наближені царя і не схопили тільки завдяки тому, що він зобразив божевілья: *«бив по брамах міста, вимахував своїми руками, падав при дверях міста, і його слина текла по його бороді»*, так що навіть Анхус зворушився ним і не захотів, щоб він входив до його дому. Про це розповідається в книзі Царств (1 Цар. 21, 12-16) і оспівується в псалмах: *«Цей убогий заволав, і Господь почув його, – спас його від усіх його бід»* (Пс. 34 (33), 7); *«Того дня, коли я закличу до Тебе, мої вороги втечуть геть. Ось пізнав я, що Ти – мій Бог»*. (Пс. 56 (55), 10).

Пізніше, ставши царем Ізраїлевим, він виявив свою віру і богобоязливість перед ковчегом Господнім, що повернувся з його ініціативи в споконвічні землі дуже нетиповим чином. Причому це відбувається під час зміцнення його царювання після перемоги над євусеями та філістимлянами (2 Цар 5), тобто, можна казати, на піку слави, яку він, однак, не приписує собі, а справедливо віддає Господу.

Справа в тому, що як ми вже зазначали вище, до того часу ковчег довго знаходився у вигнанні, у невеликому поселенні. Давид же, будучи богомудрим стратегом, велів перенести його до новонабутої столиці Єрусалим, що стала символом перемоги, і таким чином, вирішив зробити з неї до цього ще й релігійний центр²⁶.

²⁴ Там само. С. 180.

²⁵ Harrington Wilfrid John. Klucz do Biblii. Przełożył Marzęcki Józef. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 2012. P. 85.

²⁶ Daniel-Rops Henri. Od Abrahama do Chrystusa. Przeł. Starowieyska-Morstinowa Zofia. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, wyd. V, 1995. P. 167-168.

По ходу нашого міркування відзначимо також, що для самого підняття ковчега з метою перенесення його до Єрусалима був складений і оспівувався Пс. 68 (67), 1-2: «Нехай підніметься Бог, і хай розсіються Його вороги, і хай втечуть від Його обличчя ненависники Його», – а при внесенні ковчегу до фортеці сіонської – Пс. 24 (23), 7, у якому є захопливе звернення, зважаючи на важливість моменту, навіть до самої брами фортеці: «Відчиніть брами, ви, володарі, підніміться, вічні брами, і ввійде Цар слави». Однак перед початком цього незвичайного паломництва Господь своєрідним способом напоумив Давида про те, що не слід проявляти зухвалості до ковчегу Завіту, умертвивши на його очах необачного Осу, який взявся було притримати ковчег під час його переміщення, коли воли нахилили його (2 Цар. 6, 6-7). І бачачи все це, Давид злякався і надалі вельми обережно і передбачливо поступав з ковчегем.

Отже, спочатку він наказав везти ковчег не до міста Давида, а до дому Аведдара, спочатку переконавшись через своїх помічників, що Господь Аведдару благословить, де він перебував три місяці, і тільки потім уже – до свого міста (2 Цар. 6, 10-12). Далі слід звернути увагу на дивовижні деталі переміщення ковчега, у яких Давид, не дивлячись на погляди наближених, кожні шість кроків проходження ковчега (2 Сам. 6, 13)²⁷ приносив у жертву Господу тельця та ягняти (2 Цар. 6, 13), крім того, скакав і танцював з усієї сили своєї перед Господом (2 Цар. 6, 5. 14. 16) і разом з народом видавав вигуки та трубні звуки (2 Цар. 6, 15). А після принесення ковчега, жертвопринесення та благословення народу Ім'ям Господнім, роздав кожному Ізраїльтянину частування – хліб, частину печеного м'яса та пирога. Тобто, обережність, щодо віддаваної Господу Слави, аж ніяк не завадила йому від щирого серця радіти, святкувати і ділитися цією радістю з народом з приводу повернення ковчега Завіту, нещодавно захопленого філістимлянами.

Автором Книги Царств відзначена ще дуже суттєва деталь, як був одягнений Давид під час перенесення ковчега: у лляний ефод²⁸ (2 Сам. 6, 14), тобто облачення священника, хоча, як ми знаємо, священником він не був. Але це говорить ще й про те, що стосовно священства з часів попереднього царя Саула значно зміцнилася влада монарха²⁹.

²⁷ Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Переклад проф. І. Огієнка. ВБФ «Східноєвропейська гуманітарна місія», 2019. Цієї деталі немає в перекладі Р.Турконяка, але є в перекладах з масоретського тексту українською та іншими мовами, наприклад, у митрополита І. Огієнка.

²⁸ Там само. Конкретну вказівку на одяг Давида також знаходимо в перекладах з масоретських текстів.

²⁹ Daniel-Rops Henri. Od Abrahama do Chrystusa. Przeł. Starowieyska-Morstinowa Zofia. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, wyd. V, 1995. P. 168.

Таким чином, кажучи сучасною мовою, Давид у декількох пунктах порушив царський протокол. Можна навіть сказати, що він поведився неналежно розкуто у своїх діях, рухах тіла, вигуках і навіть в одязі, представляючи нетиповий у всій своїй поведінці імідж.

Це відразу ж стало не до мислі дочці Саула Мелхолі, яка хоч була вірною і люблячою дружиною Давида і рятувала його спочатку від переслідувань свого батька, але після цього інциденту почала його зневажати, дивлячись на настільки негідну, з її точки зору, поведінку (1 Цар. 6. 16). А коли Давид повернувся, щоб благословити свій дім і поділитися з ним своєю радістю, Мелхола уїдливо йому зауважила, що він принизився в очах рабів, на що Давид віддав Славу Господу, Який надав йому перевагу над Саулом і затвердив вождем свого народу, і він тільки зміцнився у своєму намірі грати і танцювати перед Господом, відповідаючи їй, що заради Господа воліє навіть захопленість слуг її зарозумілості (1 Цар. 6. 20-22)³⁰.

Підводячи деякі підсумки, відзначимо, що сутністю юродства на прикладі царя Давида є вірність Господу, незважаючи на життєві обставини, і бажання виконувати тільки Його волю, іноді навіть нетиповим чином. Це уявляється часом в уявному божевіллі з метою врятування свого життя, бо Давид усвідомив собі ще до помазання на царство власну велику місію. Адже, повторимося, саме на Давида Господь вказав пророку Самуїлу, який початково помазав його як обранця Божого на майбутнє царство. Натомість після помазання на царство, юродство Давида проявляється інакше: у розкутості дій, порушенні звичних рамок, навіть всупереч думці близьких.

Зазначимо також, що Давид скавав перед ковчегом, показуючи тим самим, що помазання, сан – це, перш за все, відповідальність, служіння, а потім уже привілей. Він цілком усвідомлював, що цар не повинен затінити Бога, а його призначенням є показати шлях до Нього, бути провідником. Ставши автором багатьох псалмів, він показав, як треба молитися Богові, і в чому справжнє покаяння: у скорботі серця, від повноти якого співають уста.

У зв'язку з цим у нього не склалися стосунки з дочкою Саула. Дружина Давида, Мелхола, як його антипод, є знаком формального благочестя, образом стандартної побожності, де немає місця щирості і правильно розставленим пріоритетам. У покарання від Господа вона стає безплідною, також і духовно, про що було згадано вище.

Давид же поведився подібним чином, бо побоювався формалізації культу. Безумовно, він зі страхом служить Господу, що не позбавляє його, проте, щирої радості присутності Господньої та безпосереднього її вира-

³⁰ Мельник І. О. Цар Давид: від образу героя до духовного лідера в Старому Заповіті. Київ: Дух і літера, 2017. С. 145-148.

ження. Таким чином, єдиною протидією зведення культу до зовнішніх проявів на шкоду суті могла стати атипова поведінка самого царя, яка дає приклад своїм підданим, що дійсно слід обирати.

Звернемо також увагу і на те, що перенесення Давидом у новопридбану столицю Єрусалим ковчега Завіту мало неоціненне значення не тільки для самого царя та його підданих, але і для всієї теології спасіння, адже саме там новий Давид, Господь Ісус Христос здійснить справу Спокути³¹.

Цариця Естер (V ст. до н. е.)

Жіночим прообразом царственного юродства на сторінках Старого Завіту є цариця Естер, чие ім'я з вдячністю та захопленням її подвигом, постійно і незмінно згадується у віках, у зв'язку зі святом Пурим, дослівно святом жереба, а де факто – порятунку обраного народу від явної і неминучої загибелі. Їй також випав непростий життєвий жереб, або навіть веління юродства, у зв'язку з високим царственным статусом.

Зауважимо, що книга Естер є надзвичайно психологічною, один крок чи слово, у якій зумовляє появу іншого. Тому, щоб зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки, і в чому саме тут полягає юродство та подвиг цієї благочестивої жінки, необхідно глибоко дослідити та розкрити деталі.

Будучи сиротою, після смерті батьків вона стала вихованкою свого рідного дядька Мардохея (Ест. 2,7). Тут додаймо, що з самого початку в книзі Естер декілька разів згадується, судячи з біблійного контексту, немалозначущий факт розкриття Мардохеєм змови двох євнухів проти царя, укладеної ними з царським наближеним Аманом, тобто, таким чином, явного порятунку царя, і у зв'язку з цим винагороди Мардохея царською службою (Ест. 1, н-т; 2, 21-23; 6, 1-11).

Згідно із сучасними дослідженнями, ім'я перського царя Артаксеркса, згадуване в перекладі із Септуагінти книги Естер, вказано помилково, оскільки не відповідає ні єврейському написанню цього імені, ні реальним рисам цієї історичної особи³². Плутарх описує царя Артаксеркса як людину лагідну і великодушну, який скасував навіть смертну кару, у той час як його батько, Ксеркс, відрізнявся навіженістю характеру, любив бенкети і був жорстокий, що відповідає описуваним нижче подіям. Швидше за все, Артаксеркс був сином Естер і Ксеркса.

Що стосується Естер, то, опинившись у домі Мардохея, незабаром вона несподівано для себе була піднесена. На організованому огляді дівчат для

³¹ Wstęp do Pisma Świętego / Wstęp do Starego Testamentu. Red. Stachowiak Lech. Poznań: Pallotinum, 1990. S. 194.

³² Шевченко Л. В. Цариця Естер: історія відваги та віри. Чернівці: Букрек, 2019. С. 120-123.

царя Естер придбала благовоління спочатку в наглядча за дівчатами євнуха Гая (Ест. 2, 8-9), а потім і у всіх, хто її бачив. Краса, ставність, мудрість, стриманість і скромність відрізняли її від інших дівчат і не могли залишитися непоміченими. Вона була незрівнянна ні з ким. Також і цар полюбив її більше за інших дружин і незабаром передав їй царську гідність (Ест. 2, 17), відібрану від зміщеної за гординю, недалекоглядності і непослух цариці Астінї, яка під час великої радості і бенкету відмовила царю в його бажанні з'явитися перед ним та перед народом (Ест. 1, 10-15; 2, 1). І настільки зраділо серце царя через те, що саме Естер стала його дружиною, що він захотів розділити свою радість з підданими, і влаштував бенкет заради неї, та навіть надав особливу милість областям у якості пільги, а також щедро роздав дари³³ (Ест. 2, 18).

Але далі, після такого стрімкого сходження, для Естери починається серія несподіваних і серйозних потрясінь та випробувань, які могли б коштувати їй і її народу життя, якби невиявилася вона праведною і богомудрою, тактовною і прозорливою дружиною правителя, яка зуміла вчасно і вміло на нього вплинути.

Інтрига полягає в тому, що, як показано ще на самому початку книги Естер, між Мардохеем, дядьком Естер, і згаданим нами Аманом, можна сказати, першим візиром царя, відразу виникла певна напруга через невірність Амана царю і ревності до справедливого піднесення Мардохея. І ось це роздратування наростало і досягло свого піку з приводу небажання Мардохея принижуватися перед Аманом, кланяючись йому як першій особі, за указом царя, бо ціну йому, як ми зазначили вище, Мардохей вже спочатку знав (Ест. 2, 1-5).

У результаті мстивий Аман у першому місяці дванадцятого року царювання Ксеркса одним махом задумав знищити не тільки свого супротивника, а й увесь його народ, організувавши проти нього змову і ввівши царя заради цієї ж мети в оману щодо юдеїв з приводу нібито настільки великої відмінності їхніх правил від законів інших народів, що й царських указів це їм не дає виконувати, і що вони ворожі іншим народам, а отже небезпечні для всіх. Крім того, Аман обіцяє поповнити царську скарбницю за їхній рахунок у десять тисяч талантів срібла (Ест. 3, 8-9). Таким чином, ці підступи цілком можна вважати вміло організованою антидержавною протопропагандою в стародавні часи, необхідними складовими якої були обман, наклеп і залякування³⁴.

Однак цього було достатньо, щоб викликати гнів царя і отримати від нього згоду на повне винищення всього юдейського народу, згідно з кинутим

³³ Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Переклад проф. І. Огієнка. ВБФ «Східноєвропейська гуманітарна місія», 2019. Дописок про дари у перекладах з масоретського тексту.

³⁴ Кравченко В. М. Політичні інтриги та пропаганда в античному світі. Київ: Наукова думка, 2015. С. 87-90.

жеребом, у дванадцятий місяць тринадцятого дня, тобто наприкінці поточного, за часів описуваних подій, року (Ест. 3, 7; 3, 10). Мало того, списки з царського указу про винищення юдеїв і навіть про розграбування їхніх маєтків були розіслані по всіх 127 областях, що знаходяться в царюванні Ксеркса. Також указ був зачитаний і в престольному місті Сузи, у зв'язку з чим про це дізнався і Мардохей (Ест. 3, 14-15). Отже, справа про євреїв набула досить грізного і стрімкого обороту.

Додаймо до цього важливу деталь, що Естер про своє походження з юдейського народу, за заборонаю свого дядька, нікому раніше не говорила (Ест. 2,10). Про це невідомо було навіть самому цареві та його приближеному Аману, інакше останній напевно поведився б обережніше³⁵.

У ситуації такої несправедливості і водночас невідворотності долі юдеїв (царських указів ніхто не вільний був скасувати і змінити, навіть сам цар), цілком зрозумілим стає розпач юдеїв: їхній плач, піст і ремствування (Ест. 4, 3). Мардохей же робив рішучі спроби порятунку юдеїв, посилаючи Естер через слуг відчайдушні знаки та звістки про те, що трапилося, і просячи її благати царя про пощаду для народу (Ест. 4, 6-9).

Нічого дивного, що на тлі ситуації, що склалася, прохання Мардохея привели Естер у сум'яття. Драматизм дилеми, поставленої перед нею, полягав у тому, що ніхто під страхом смерті не міг пройти незваним у внутрішній двір царя³⁶, і про це відомо було по всіх областях царства, не те що в палаці. І тільки той, кому цар простягнув би свій скіпетр, залишався на життя (Ест. 4, 11). Інакше кажучи, існував певний шанс зберегти життя при здійсненні зухвалого вчинку, але він був мізерно малий і залежав від настрою, розташування царя та інших непередбачених обставин.

З книги Естер ми дізнаємося, що вона не була ще настільки близька царю, щоб мати на нього дієвий вплив. Більше того, цар перед оголошенням цього наказу не запрошував її до себе протягом 30 днів. Не знаючи, що робити, вона через довіреного слугу передала дядькові, як насправді йдуть справи (Ест. 4, 11-12). Але той застеріг її від малодушності, нерішучості і бездіяльності, по суті, не залишивши їй вибору, оскільки, за його словами, навіть якщо вона нічого не зробить заради порятунку власного народу, то і сама, та її родичі не зможуть врятуватися в царському домі, адже указ стосувався всіх юдеїв, а значить її також, порятунок же до юдеїв все одно прийде, але Господь задіє для цього вже інші можливості. Іншими словами, цариця упустить свій життєвий шанс послужити Господу і виконати його волю, бо, на

³⁵ Hardisty Margaret. Między nami mężatkami / słów kilka o kobiecych sposobach wpływu na mężów. Przekład Arcab Dorota A. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, 1995. S. 48.

³⁶ Там само. С. 48-49.

думку Мардохея, цілком ймовірно, що саме заради такої місії їй і було дано царську гідність. Цим він остаточно затвердив царицю в рішенні йти до кінця за свій народ, незалежно від своєї подальшої долі, і повна рішучості Естер прорекла своє знамените: *«навіть якби мені й загинути»* (Ест. 4, 13-16). Але потрібно визнати, що не останню роль в усвідомленні Божої волі і виборі цариці зіграла також сила переконання Мардохея. Мардохею навіть дали прізвисько *«красномовний»*, або *«той, що володіє мовою»*, через його здатність переконливо та ефективно висловлюватися. Це прізвисько підкреслює його вміння не тільки вдаватися до витончених риторичних прийомів, але й використовувати слова як інструмент впливу та маніпуляції в політичних та соціальних ситуаціях³⁷.

Що ж зробила мудра Естер? Вона, як жінка, що боїться Бога, насамперед, заручилася підтримкою Господа, передавши у відповідь своєму дядькові, щоб він зібрав усіх юдеїв в престольному місті Сузи і оголосив триденний безперервний піст заради удачі в цій справі, перш ніж вона, всупереч усім правилам і приписам, відправиться до царя. Крім того, і сама вона зі своїми служницями прийняла на себе піст і молитву (Ест. 4, 15-17). Молився і постив також Мардохей і всі ізраїльтяни, тому що вони були на волосині від смерті (Ест. 4, 17).

У цьому контексті перед нами відкривається картина юродства Естер. Усе, що вона робить в подальшому, йде в розріз як з її царською гідністю, так і з правилами поведінки в палаці царственної особи, які, по суті, у даній ситуації вже знецінюються. Вона у повному сенсі слова, піддає себе приниженню перед підданими: одягається в невластиві їй одягу (*«одягу скорботи»*), замість умощення пахощами, посипає попелом і прахом свою голову, виснажує своє тіло, розпускає волосся і з усією силою своєї молитви покладає надію на Господа, безперервно просячи його про захист свого народу, звернення задумів ворогів на них самих та допомоги і мужності для себе (Ест. 4, 17).

Важливі в цій молитві також заключні слова Естер, звернені до Господа, які роз'яснюють справжній стан речей. Адже вона тут не за власним бажанням, і гребує як своєю славою, так і ложем необрізаних і чужинців (маючи на увазі царя), своєї корони і царського одягу, і не носить їх під час свого усамітнення, не куштує нечистої їжі, не п'є ідоложертовного вина, а радіє тільки в Господі (Ест. 4, 17). Іншими словами, вона говорить Господу, що залишившись юдейкою в серці, веде подвійне життя за потребою. Але все це тільки переддень і підготовка до майбутніх подій.

³⁷ Захарова Т. В. Цариця Естер і її оточення: політичні інтриги та риторика в Старому Заповіті. Львів: Видавництво «Сучасна книга», 2018. С. 75-78.

У чому полягав задум Естер? На третій день вона перестала постити і, одягнувшись по-царськи, повернувши себе і чудовий вигляд, радісно посміхаючись, хоча страх насправді виснажував її, попрямувала до царських покоїв у супроводі двох служниць, на одну з яких вона спиралася, наче демонструючи млосність, а інша йшла позаду неї. Як ми бачимо, їй довелося вдатися до деякої гри, навіть перебільшення. При цьому служницям також, зрозуміло, були відомі можливі наслідки такого вчинку цариці, як, втім, і всім мешканцям палацу. Пройшовши цей шлях від своїх покоїв до царських, Естер зупинилася у внутрішньому дворі царського дому прямо навпроти трону, терпляче чекаючи, поки цар її побачить (Ест. 5, 1).

Таким чином, не порушуючи безпосередньо спокою чоловіка, цариця в той же час тактовно зуміла звернути на себе його здивовану увагу, бо він, знаючи про всі її переваги, природно, і припустити не міг, щоб вона не пам'ятала про регламент після майже річної підготовки і просто так, від безтурботності, наразила себе на смертельну небезпеку, якби їй не потрібно було б сказати йому щось важливе³⁸.

Але правила є правила. І у відповідь на те, що спалахнув спочатку гнів у царя, вона розіграла при всій своїй пишноті наступну карту – слабкість і послух, які навіть не було потрібно зображати: бо цариця впала духом, змінилася на лиці, і сама схилилася на голову служниці, – адже її тіло було сильно ослаблене постами. Таким чином і вдалося Естер вміло змінити гнів царя на стурбованість її станом, на милість – у вигляді обіймів і лагідних слів, на знак вподобання в образі простягнутого до неї золотого скіпетра і дозволу підійти і говорити (Ест. 5, 1-2).

З чого почала свою промову Естер? Безумовно, з вираження поваги і захоплення цареві і пояснення свого стану захватом від нього (!), але, падаючи з ослаблення, вона остаточно вразила серце чоловіка (адже досі з нею нічого подібного не траплялося), і знайшла навіть прихильність слуг – усі вони втішали її. А цар поцілував її і був готовий виконати будь-яке прохання, аж до півцарства, аби її втішити (Ест. 5, 2-3).

Але сила Естер була у воістину царському самовладанні і стриманості, і вона не скористалася миттєвою слабкістю царя, про яку він міг згодом і шкодувати, і не поставила його в незручне становище перед слугами, відразу ж при всіх розкривши реальний стан речей і звинувативши у всьому Амана, якого він сам же і призначив своїм заступником³⁹. Замість цього цариця подбала про створення приємної атмосфери, у якій їм буде зручніше роз-

³⁸ *Hardisty Margaret*. Między nami mężatkami / słów kilka o kobiecych sposobach wpływania na mężów. Przekład Arcab Dorota A. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, 1995. S. 63.

³⁹ Там само. С. 63.

мовляти, і де вони відчують себе природно, і завбачливо запросила царя та Амана на святковий бенкет, організований нею, тобто на свою половину (Ест. 5, 4). Історично відомі були пристрасті царя Ксеркса до бенкетів і його на них прихильність.

Задоволений бенкетом, цар знову пропонує Естер виконання бажань та прохань – аж до півцарства. І знову цариця, на його подив, відмовляється приймати такий подарунок, а натомість запрошує царя зі своїми наблизеними на ще один, завтрашній бенкет, обіцяючи тоді лише розкрити своє прохання (Ест. 5, 6-8). Тим самим вона інтригує царя найвищою мірою. І Аман у своїй зарозумілості приписує благовоління цариці, свій же уявний і хисткий, як виявилось, величі (Ест. 5, 11-12), і анітрохи не здогадується про пастку для себе.

Чому ж цариця не розповіла про все на першому бенкеті? Можливо, від хвилювання, а може, Естер використовувала тактику маленьких кроків, правильно розраховуючи, з одного боку, на те, що ворог у своєму самолюбванні втратить пильність, а у чоловіка цікавість прокинеться настільки, що він за будь-яку ціну захоче дізнатися, що ж це за побажання, заради яких було вжито всі ці дії, і з оголошенням яких Естер так зволікає. І ще цариці не можна було оступитися, адже будь-який необережний крок загрожував би провалом усього задуманого. Краще було діяти напевно, старим перевіреним способом. І в своєму розрахунку вона мала рацію, і, як ми побачимо, у повіреній їй справі домоглася повного успіху.

І ось настав день другого бенкету, на який знову були запрошені і цар, і Аман. Але, варто відзначити, що ці два дні розділяли від себе не тільки небесні світила, а й два знамення від Господа. Перше знамення було дано цареві, який у ту ніч, за промислом Божим, не міг заснути, і, за його велінням, йому читали літописні записи днів, у яких згадувалося також і про благодіяння Мардохея, який свого часу попередив царя про небезпеку замаху на нього. Завдяки цьому цар дізнався, що Мардохей не був тоді належним чином віддячений, і роздумував, як краще його прославити (Ест. 6, 1-3).

Друге знамення було дано як Мардохею, так і Аману, який, за порадою своєї дружини, ще ввечері, після того, як Мардохей у царській брамі в черговий раз відмовився вітати його, наказав піднести високе дерево в п'ятдесят ліктів, передчуваючи повішення на ньому Мардохея (що не могло, звичайно, залишитися непоміченим для останнього (Ест. 6, 14), та прийшов до царя, щоб обговорити це питання, але, на свій подив, змушений був особисто виконати царський наказ винагороди Мардохея вшануванням за його колишній славний вчинок. Причому, Божа іронія полягала ще й в тому, що саме Аман, у якого не було ніяких сумнівів, що звеличать його самого (а рівних собі у своїй духовній сліпоті він не міг і побачити), особисто підказав

цареві, як по-царськи треба дякувати: щоб один з перших царських князів одягнув цю людину в царський одяг, посадив на царського коня, поклав царський вінець і вивів його в такому вигляді на міську площу зі словами: «Так буде з кожним чоловіком, якого цар прославляє» (Ест. 6, 6-11).

І це, крім засмучення, стало ще знаком невдачі для самого Амана: адже він поспішав убити чоловіка божого Мардохея, а всупереч своєму бажанню, змушений був, за наказом царя, особисто його звеличити. Знак цей був пояснений мудрецами та дружиною в домі Амана так, що Мардохея він не зможе пересилити, оскільки той з племені юдеїв, тому Аман впаде перед ним, бо з ним живий Бог (Ест. 6, 13).

Отже, повернемося до другого бенкету, під час якого цар повторив своє бажання сповнити будь-яке прохання цариці навіть до півцарства. На його подив, улюблена ним цариця Естер, за вподобанням його, попросила дарувати їй та її народу життя, оскільки вони, як вона висловилася, були продані «на знищення, пограбування і рабство». А токож додала, що, якби вони були продані тільки в рабство, то вона не посміла б просити царя, тому що навіть, на її думку, це не вартувало б цареві уваги (Ест. 7, 1-4). Обурений цар запитав її, хто ж наважився на таку інтригу. І тільки тоді цариця вказала на злісного Амана, назвавши його чоловіком-ворогом. Таким чином, у конфіденційній бесіді, на бенкеті, не приносячи цареві конфузу, Естер відкрила цареві гірку правду, ким насправді є Аман. Відчувши небезпеку, Аман почув себе загнаним у глухий кут (Ест. 7, 6).

Ця ж звістка про зраду свого наближеного і його підступні задуми проти царської сім'ї настільки потрясла царя, що він навіть змушений був вийти в сад, щоб обмірковувати своє рішення. Аману ж залишалось тільки одне: благати царицю про пощаду. Але паніка та зарозумілість не найкращі підкажчики, тому удача вдруге відвернулася від нього: у той час, як він, шукаючи милосердя, припав до ложа цариці, Ксеркс якраз повернувся з саду, і розцінив його подальшу поведінку як зухвале бажання згвалтувати царицю в його ж присутності. Насправді ж, оскільки останнє в критичних для вельможі умовах, було б мало правдоподібним, цар просто возревнував його до своєї дружини. Це й остаточно приречило Амана на швидку відплату. Він був повішений якраз на тому самому дереві, яке сам приготував для Мардохея перед своїм будинком (Ест. 7, 7-10). Естері ж того дня цар переказав також будинок Амана, а Мардохею після того, як з'ясувалося, ким він є для цариці, і встановлення його волею Естер наглядачем над будинком Амана, перстень першого князя (Ест. 8, 1-2). Тобто Мардохей зайняв посаду Амана.

Таким чином, царський гнів затих, оскільки справедливість, на думку Ксеркса, перемогла, і головний винуватець був покараний. Однак юдеям, тим не менше, продовжувала загрожувати смертельна небезпека. Адже, відпо-

відно до закону, навіть сам цар не міг скасувати підписаного собою декрету. І зрозуміло, що Естер таким поворотом справ, була розчарована та стурбована, але показати цього цареві не могла, оскільки докори назавжди зруйнували б довіру та близькість, яка створилася між ними. Тому її юродствена роль на цьому етапі ще не могла закінчитися.

Через два місяці на хвилі фавору та успіху, утвердившись у новому статусі і не побоюючись вже за власне життя, цариця нарешті безпосередньо вирушила до тронного залу знову-таки порушуючи протокол, що зобов'язує всіх. Не виключено, звичайно, що в період зближення Естер з царем та його благовоління після всіх цих переживань їй вдалося отримати від нього дозвіл приходити, коли тільки буде потрібно. Але як легко було цим правом зловжити, здавшись зухвалою, або просто надоївши цареві, а згодом раз і назавжди втратити всі привілеї та можливості впливати на царя, як це сталося також з її попередницею. Зрозуміло, допустити такого результату Естер не могла. Ймовірно, з цим був пов'язаний також тривалий проміжок часу, коли Естер, незважаючи на хвилювання, царя однак не турбувала.

Цього разу, з'явившись до царя, вона, перш за все, впала ниць і пролила сльози, демонструючи своє повне підпорядкування і приниженість, а також підводячи його до думки, що сам задум Амана проти юдеїв ще не знищений. Після того, як цар простяг до неї скіпетр, вона піднялася і стала перед його обличчям, закликаючи його не тільки до того, що йому завгодно, і до вподобання до неї, але також до справедливості і навіть любові, у яких цариця була вже впевнена (Ест. 8, 3-5). Попросила ж вона його не багато і не мало про те, щоб самі листи, написані за задумом Амана про винищення юдеїв, були відкликані з усіх областей, адже лихо і загибель народу для неї нестерпні (Ест. 8, 5-6).

Із контексту виходить, що для подальшої розмови був запрошений також Мардохей. Цар відповів, що він вже покарав Амана тим, що навіть його дім передав Естері, а його самого повісив за нечестиві задуми проти юдеїв. І дозволив зайнятися справою порятунку юдеїв самій Естер і Мардохею, які повинні були викласти в листі від імені царя, що їм завгодно (Ест. 8, 7-8).

Отже, Естер, цього разу вже разом із Мардохеєм, щоб урятувати свій народ від загибелі, доводиться складати послання від царського імені, у якому роз'яснюється, що наказ про винищення юдеїв – це ні що інше, як інтрига облагодіяного царем Амана Македонянина, мотивована його непомірною гордістю, свавіллям і підступністю, його бажанням заподіяти зло підданам і самому своєму благодійникові, його впевненістю в безкарності і навіть бажанням зробити царя винним у невинно пролитій крові. Головною ж метою зрадницького Амана, роз'ясненою підданам у посланні, було погу-

бити царського рятівника і благодійника Мардохея та дружину царську Естер разом з їхнім народом, а Персію віддати Македонянам.

Далі в посланні пояснюється, що цар, розслідувавши цю справу, знаходить юдеїв невинними, тобто тими, хто живе за справедливими законами живого Бога. Тому грамот, посланих Аманом, які ввели його в оману, не слід виконувати, оскільки той, хто їх склав, за волею Бога, вже повішений разом із усім своїм домом.

Крім того, список з нового закону, згідно з царським наказом, належить виставити у відкритому місці, а юдеїв слід залишити жити за своїми законами і сприяти їм, щоб вони могли помститися всім тим, хто на них повстане в той самий день, коли повинна була здійснитися розправа над ними, тобто в тринадцятий день дванадцятого місяця, бо Всемогутній Бог замість смерті влаштував їм таку радість.

Усі інші, за указом, також мали святкувати цей день як пам'ять про порятунок прихильних до царя і смерті підступних, іншими словами, на повчання. А тих, що не виконали написаного в цьому посланні, згідно з волею царя, належало винищити (Ест. 8, 10-13).

І в результаті так складеного листа багато хто з народів країни побажали навіть стати юдеями, через страх перед ними. Підсумком цього указу стала і безмірна радість врятованого народу (Ест. 8, 16-17). А в дванадцятий місяць тринадцятого дня здійснилася санкціонована царем помста юдеїв своїм ворогам і знищення тих, хто їх переслідував (Ест. 9, 1-8). Але крапка в цій історії не була ще поставлена.

Як ми зазначили вище, раніше Естер своєю юродственною поведінкою у поєднанні з тактом та довготерпінням вдалося досягнути не тільки любові царя, але і його повної довіри. Так що після здійснення євреями помсти та повідомлення про цю подію царю, Ксеркс уже сам поцікавився в дружини, чи задоволена вона і чи є в неї бажання і прохання, обіцяючи їх виконати. Особистих бажань у цієї великої жінки, як протягом всієї цієї історії, не виявилось, але вона попросила царя про головне: дозволити євреям у стольному місті добити своїх ворогів, а омертвлених синів Амана повісити. На все це цар дав свій указ (Ест. 9, 11-14). Навіщо це потрібно було робити? Швидше за все, для зміцнення безпеки юдеїв на довгі роки.

Тепер цариці та Мардохею прийшов час закріпити свій успіх, виховуючи вже власний народ. У листах, розісланих до всіх юдеїв у провінціях Ксеркса, Мардохей встановив серед них щорічне свято Пурим і описав усе, що сталося і що довелося зробити Естер заради порятунку народу, щоб вдячна пам'ять про цю подію передавалася з роду в рід (Ест. 9, 20-28). Також і Естер в повчання написала наказ юдеям, описавши те, що сталося, з побажанням,

щоб вони твердо виконували цю вказівку про Пурим, і відправила його до ста двадцяти семи областей царства Ксеркса (Ест. 9, 29-32).

Таким чином, після всіх цих дій Мардохей усвідомив собі, що збувся його пророчий сон, описаний на самому початку книги Естер, у якому були показані сум'яття на землі, боротьба двох зміїв – як виявилось Мардохея та Амана, крик народу, що готується загинути та створене від нього мале джерело, що сталося великою рікою – зміцнена в царстві Естер, від чого засяяло сонце і смиренні винищили марнославних – два жереби, які показав йому уві сні Господь (Ест. 1, 1; 10, 3).

Так, сподівання на Господа та виконання Його святої волі, шляхом повного зречення від своєї, аж до здійснення незрозумілих оточенню дій і залучення всіх своїх талантів, у тому числі і жіночих хитрощів, при повному самовладанні, допомогли цариці Естер вберегти від небезпеки і напасті свій народ і дати йому повчання на віки.

Крім того, що стосується дослідження біблійних текстів, хочемо звернути увагу на суттєвість їх аналізу також з урахуванням второканонічних вставок, відсутніх у скороченому оригінальному масорецькому варіанті тексту Біблії, але збережених у першому перекладі Старого Завіту з єврейської та арамейської на грецьку мову – Септуагінті (LXX). Як відомо, цей перший в історії переклад стародавніх єврейських текстів був виконаний 72 релігійними єврейськими вченими, за кількістю яких (в округленні) він також отримав свою назву. Вони ж виступили і першими науковими редакторами, оскільки прекрасно розуміли текст оригіналу і прагнули чітко передати його думку в зміненому, елліністичному середовищі. Якщо ж упустити ці второканонічні вставки з поля зору, то у випадку, наприклад, книги Естер, перед нами постане образ звичайної – хитрої та спритної ізраїльтянки, якій запросто вдалося обдурити суворого монарха, замість того, щоб на підставі більш розширеної версії із Септуагінти, показати сутність її духовного подвигу, який ми інтерпретуємо як юродство.

Висновки. Роблячи висновки на підставі аналізу прикладів царственного юродства, відзначимо, що:

- 1) воно відрізняється деякою витонченістю виконання в порівнянні з іншими юродливими, навіть у порівнянні Давида з самим собою – до і після помазання на царство.
- 2) Також, незважаючи на всі обмежувальні рамки протоколу або етикету, царствене юродство виділяється співтворчим з Господом початком в особі, наділеної від Нього владою.
- 3) Крім того, воно епізодично і застосовується тільки тоді, коли не залишається іншого шляху для важко вирішуваних завдань або безвихід-

них ситуацій, і, згідно з предметною класифікацією, стосується життя (Давид, Естер), і / або мудрування, тобто слова.

- 4) Однак як і кожне юродство, у царствених осіб воно передбачає повне зречення від своєї волі і виконання велінь совісті, що є голосом Господнім, і не може бути свавіллям або «відсебеньками», за визначенням святості.
- 5) Адже суть юродства – у виразі Божої іронії, у перевертанні смислів, а не в лахмітті, недбалості або показній розбещеності, а всі перелічені та інші їм подібні прояви є лише інструментом привернення уваги з метою радикальною зміни поведінки людей, на яких спрямований фокус цього явища.

Перспективи подальшого дослідження теми царственного юродства на сторінках Святого Письма ми бачимо в образі Царя Царів, Господа нашого Ісуса Христа, що буде розкрито нами у наступних статтях та у дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

Список джерел і літератури:

1. *Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Переклад проф. І. Огієнка*. ВБФ «Східноєвропейська гуманітарна місія», 2019. 1412 с.
2. *Біблія / Книги Святого Письма Старого та Нового Завіту. Четвертий повний переклад з давньогрецької мови. Четверте видання. Переклад ієромонаха о. Рафаїла (Романа Турконяка) за редакцією Українського Біблійного Товариства*. Київ: Українське Біблійне Товариство, 2022. 1214 с.
3. *Бойко І. О. Юродиві як вільні від світу: дослідження духовної свободи в аскезі*. Одеса: Південний літературний центр, 2020. С. 88-90.
4. *Грінченко Б. Етимологічний словник української мови / Б. Грінченко*. Київ: Просвіта, 1907. Т. 2. 672 с.
5. *Грінченко Б. Словник української мови / Б. Грінченко*. 4-е вид. Київ: Просвіта, 1907. 1232 с.
6. *Енциклопедія сучасної України / ред. В. М. Литвин*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень, 2008. Т. 12. 760 с.
7. *Захарова Т. В. Цариця Естер і її оточення: політичні інтриги та риторика в Старому Заповіті*. Львів: Видавництво «Сучасна книга», 2018. С. 75-78.
8. *Климент (Шипонюк), архімандрит. Обоженння як шлях до спасіння: теоретичні і практичні аспекти*. Київ: Світло, 2018. С. 45-47.
9. *Ковальчук М. І. Юродиві як вільні духом: духовні практики і соціальні виклики*. Львів: Літера, 2021. С. 54-56.
10. *Кравченко В. М. Політичні інтриги та пропаганда в античному світі*. Київ: Наукова думка, 2015. С. 87-90.

11. Мельник І. О. Цар Давид: від образу героя до духовного лідера в Старому Заповіті. Київ: Дух і літера, 2017. 384 с.
12. Мельников-Печерский П. И. (Андрей Печерский). Тайные секты. Собрание сочинений в восьми томах. Том VIII. Москва: Издательство «Правда, Библиотека «Огонёк», 1976. 432 с.
13. Мельничук О. С. Етимологічний словник української мови / О. С. Мельничук. Київ: Наукова думка, 1982. Т. 3. 500 с.
14. Никулина Е. Н. Агиология. Курс лекций. М.: издательство ПСТГУ, 2012. 312 с.
15. Нікольський Є. В. Вчення християнської церкви про царствену святість та його актуальність у наші дні. LAP Lambert Academic Publishing RU, 2018. 429 с.
16. Ожегов, С. І. Тлумачний словник української мови / С. І. Ожегов; ред. С. К. Мельничук. Київ: Наукова думка, 1978. 528 с.
17. Преподобный Симеон Новый Богослов – собрание творений Слова (53–92). URL: <https://svyatye.com/chitat/Prepodobnyi-Simeon-Novyi-Bogoslov-sobranie-tvorenii-Slova-53-92-Simeon-Novyi-Bogoslov/16247/> (дата звернення: 16.09.2024).
18. Святитель Феофан Затворник – собрание творений / Мысли на каждый день года по церковным чтениям из Слова Божия. URL: <https://svyatye.com/chitat/Sviatitel-Feofan-Zatvornik-sobranie-tvorenii-Mysli-na-kazhdyi-den-goda-po-tserkovnym-chteniiam-iz-Slova-Bozhia/4715/> (дата звернення: 16.09.2024).
19. Творения святого преподобного Ефрема Сирина Том 1. URL: <https://svyatye.com/chitat/TVORENIIA-SVIATOGO-PREPODOBNOGO-EFREMA-SIRINA-Tom-1-EFREMA-SIRINA/3006/> (Дата звернення: 16.09.2024).
20. Daniel-Rops Henri. Od Abrahama do Chrystusa. Przeł. Starowiejska-Morstinowa Zofia. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, wyd. V, 1995. 372 s.
21. Grecki Stary Testament. The Sepuagint. URL: <https://web.archive.org/web/20131021073035/http://www.biblia.info.pl/septuaginta/pajtemp.htm> (Date of access: 16.09.2024).
22. Hardisty Margaret. Między nami mężatkami / słów kilka o kobiecych sposobach wpływania na mężów. Przekład Arcab Dorota A. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, 1995. 176 s.
23. Harrington Wilfrid John. Klucz do Biblii. Przełożył Marzęcki Józef. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 2012. 584 s.
24. Rafał Sulikowski. Cela w Płocku. «Dzienniczek» Siostry Faustyny w świetle psychologii. URL: <https://www.katolik.pl/cela-w-plocku---rdquo-dzienniczek-rdquo--siostry-faustyny-w-swietle-psychologii,22424,416,cz.html?s=4>. (Date of access: 16.09.2024).
25. Wstęp do Pisma Świętego / Wstęp do Starego Testamentu. Red. Stachowiak Lech. Poznań: Pallotynum, 1990. 496

References:

1. *The Bible or the Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testament. Translation by Prof. I. Ohienko.* Eastern European Humanitarian Mission Publishing Fund, 2019. 1412 p. [in Ukrainian].

2. *The Bible / The Books of the Holy Scriptures of the Old and New Testament*. Fourth full translation from Ancient Greek. Fourth edition. *Translation by Hieromonk Fr. Raphael (Roman Turkoniak)* under the editorship of the Ukrainian Bible Society. – Kyiv: Ukrainian Bible Society, 2022. 1214 p. [in Ukrainian].
3. Boyko I. O. «Fools for Christ as Free from the World: A Study of Spiritual Freedom in Asceticism». Odesa: Southern Literary Center, 2020. Pp. 88-90 [in Ukrainian].
4. Hrynchenko, B. *Etymological Dictionary of the Ukrainian Language* / B. Hrynchenko. Kyiv: Prosvita, 1907. Vol. 2. 672 p. [in Ukrainian].
5. Hrynchenko, B. *Dictionary of the Ukrainian Language* / B. Hrynchenko. – 4th edition. Kyiv: Prosvita, 1907. 1232 p. [in Ukrainian].
6. *Encyclopedia of Modern Ukraine* / edited by V. M. Lytvyn. Kyiv: Institute of Encyclopedic Studies, 2008. Vol. 12. 760 p. [in Ukrainian].
7. Zakharova T. V. «Queen Esther and Her Circle: Political Intrigues and Rhetoric in the Old Testament». Lviv: Publishing House «Suchasna Knyha», 2018. Pp. 75-78 [in Ukrainian].
8. Klyment (Shyponiuk), Archimandrite. «Deification as a Path to Salvation: Theoretical and Practical Aspects». Kyiv: Svitlo, 2018. Pp. 45-47 [in Ukrainian].
9. Kovalchuk M. I. «Fools for Christ as Free in Spirit: Spiritual Practices and Social Challenges». Lviv: Litra, 2021. Pp. 54-56 [in Ukrainian].
10. Kravchenko V. M. «Political Intrigues and Propaganda in the Ancient World». Kyiv: Naukova Dumka, 2015. Pp. 87-90 [in Ukrainian].
11. Melnyk, I. O. *King David: From the Heroic Image to the Spiritual Leader in the Old Testament*. Kyiv: Dukh i Litra, 2017. 384 p. [in Ukrainian].
12. Melnykov-Pechersky P. I. (*Andrei Pechersky*). *Secret Sects. Collected Works in Eight Volumes*. Vol. VIII. Moscow: Pravda Publishing, «Ogonyok» Library, 1976. 432 p. [in Russian].
13. Melnychuk, O. S. *Etymological Dictionary of the Ukrainian Language* / O. S. Melnychuk. Kyiv: Naukova Dumka, 1982. Vol. 3. 500 p. [in Ukrainian].
14. Nikulin E. N. *Aghiology / Course of Lectures*. Moscow: PSTGU Publishing, 2012. 312 p. [in Russian].
15. Nikolskiy Ye. V. *The Doctrine of the Christian Church about Royal Holiness and Its Relevance Today*. LAP Lambert Academic Publishing RU, 2018. 429 p. [in Russian].
16. Ozhyhov, S. I. *Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language* / S. I. Ozhyhov; edited by S. K. Melnychuk. Kyiv: Naukova Dumka, 1978. 528 p. [in Ukrainian].
17. *The Holy Simeon the New Theologian – Collection of Works (Words 53-92)*. URL: <https://svyatyte.com/chitat/Prepodobnyi-Simeon-Novyi-Bogoslov-sobranie-tvorenii-Slova-53-92-Simeon-Novyi-Bogoslov/16247/> Accessed on: 16.09.2024. [in Russian].
18. *St. Theophan the Recluse – Collection of Works / Thoughts for Each Day of the Year According to Church Readings from the Word of God*. URL: <https://svyatyte.com/chitat/Sviatitel-Feofan-Zatvornik-sobranie-tvorenii-Mysli-na-kazhdyi-den-goda-po-tserkovnym-chteniiam-iz-Slova-Bozhiia/4715/> Accessed on: 16.09.2024 [in Russian].

19. Works of St. Ephrem the Syrian, Volume 1. URL: <https://svyatye.com/chitat/TVORENIIA-SVIATOGO-PREPODOBNOGO-EFREMA-SIRINA-Tom-1-EFREMA-SIRINA/3006/> Accessed on: 16.09.2024 [in Russian].
20. *Daniel-Rops Henri*. From Abraham to Christ. Translated by Zofia Starowieyska-Morstinowa. Warsaw: PAX Publishing Institute, 5th edition, 1995. 372 p. [in Polish].
21. Greek Old Testament. The Septuagint. URL: <https://web.archive.org/web/20131021073035/http://www.biblia.info.pl/septuaginta/pajtemp.htm> Accessed on: 16.09.2024 [in Greek].
22. *Hardisty Margaret*. Between Us Married Women / A Few Words About How Women Influence Their Husbands. Translated by Dorota A. Arcab. Warsaw: «Vocatio» Publishing House, 1995. 176 p. [in Polish].
23. *Harrington Wilfrid John*. The Key to the Bible. Translated by Józef Marzęcki. Warsaw: PAX Publishing Institute, 2012. 584 p. [in Polish].
24. *Rafał Sulikowski*. The Cell in Płock. «Diary» of Sister Faustyna in the Light of Psychology. URL: <https://www.katolik.pl/cela-w-plocku---rdquo-dzienniczek-rdquo--siostry-faustyny-w-swietle-psychologii,22424,416,cz.html?s=4>. Accessed on: 16.09.2024 [in Polish].
25. Introduction to the Holy Scriptures / Introduction to the Old Testament. Edited by Lech Stachowiak. Poznań: Pallotynum, 1990. 496 p. [in Polish].